

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ФІЛОЛОГІЇ

**СУЧАСНИЙ
МАСОВОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ІСТОРІЯ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

МАТЕРІАЛИ

**науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих науковців**

Суми, 26–27 травня 2022 р.

УДК 007 : 304 : 070

Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Суми, 26–27 травня 2022 року) / уклад. : І. Р. Жиленко, В. О. Садівничий. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 118 с.

До збірки увійшли наукові матеріали молодих науковців, аспірантів кафедри журналістики та філології СумДУ та інших ЗВО України, а також студентів спеціальностей «Журналістика», «Реклама і зв'язки з громадськістю». Дослідження пов'язані з комплексною програмою науково-дослідних робіт СумДУ, безпосередньо з науковим напрямом досліджень кафедри журналістики та філології у межах теми «Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи».

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Modern mass communication space: history, realities, perspectives: the Materials of the scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists (Sumy, 26–27 May 2022) / compiled by I. Zhylenko, V. Sadyvnychy. – Sumy : Sumy State University, 2022. – 118 p.

The collection includes scientific materials of young teachers, graduate students of the Department of Journalism and Philology of the Sumy State University and also students with the chief subject «Journalism», «Advertising and Public Relations». The research is related to the complex program of scientific works of the Sumy State University, directly to the scientific sphere of the research of the Department of Journalism and Philology within the theme «Modern mass communication space: history, realities, perspectives».

Materials are printed in the original edition.

ІЗ ВДЯЧНІСТЮ ГЕРОЯМ:

**солдатам та офіцерам Збройних Сил України,
територіальної оборони та добровольчих формувань
за можливість в умовах війни
проводити навчальний процес та займатися наукою!**

**ВІРИМО В УКРАЇНУ!
БУДУЄМО ОСВІЧЕНУ УКРАЇНУ!**

ВАРІАТИВНІСТЬ ПРАВОПИСНОЇ НОРМИ: ОНІМИ *росія, путін*

Юлія Биковченко,

студентка, група ЖТ.мдн-11с, СумДУ

Алла Ярова,

доцент кафедри журналістики та філології, СумДУ

У статті описано нову, широко представлену в українських медіа та соціальних мережах, практику написання топоніма *Росія* та антропоніма *Путін* з малої літери, що вважають зразком експресивно-оцінного правопису, зумовленого змінами в мовомисленні носіїв мови через російську війну проти України. Розглянувши окреслену проблему, доходимо до висновку, що під дією норми про експресивно-оцінне написання власних імен людей, до яких відчують негативні емоції, з малої літери, відбулося перенесення норми і на топоніми, які викликають у мовців почуття зневаги, тобто інваріантна норма стала варіантною. Поява паралельного написання топонімів, як і антропонімів засвідчує подальшу розбудову стилістичної системи сучасної української літературної мови.

Ключові слова: мовна норма, орфографія, правопис, мовні зміни, *путін, росія*.

VARIABILITY OF THE SPELLING NORM: ONYMS *russia, putin*

Yuliia Bykovchenko,

master, 1 kurs, JT.m-11, Sumy State University

Alla Yarova,

PhD (Philology), associate professor, Sumy State University

The article describes a new, widely presented in Ukrainian media and social networks, practice of writing the toponym Russia and the anthroponym Putin with a lowercase letter, which is considered a model of expressive and evaluative spelling caused by changes in the linguistic thinking of native speakers due to the Russian war against Ukraine. Having considered the outlined problem, we come to the conclusion that under the influence of the rule about expressively evaluative writing of the proper names of people who feel negative emotions with a lowercase letter, there was a transfer of writing from a lowercase letter to toponyms that cause a sense of contempt in speakers

Keywords: language norm, orthography, spelling, language changes, *putin, russia*.

Неспровокована російська навала в Україну змінила життя, світогляд, а відповідно і мовомислення українців. Структура української мови зазнає нині відчутних змін на різних рівнях. Спостерігаємо модифікації лексичної, орфографічної, словотвірної, граматичної норм.

Ця розвідка присвячена змінам в українському орфографічному стандарті, зокрема досліджуємо уживання малої літери в такому топонімі, як *росія*, а також антропонімі *путін*, що стало характерним для багатьох публікацій в електронних медіа та соціальних мережах і відбиває широку писемну практику періоду російської агресії.

Професор Є. Карпіловська називає правопис одним із найважливіших складників мовомислення, вважає його образом мови. Кожна спільнота залишає по собі тексти, досліджуючи які, ми дізнаємося про мовні стандарти, що діяли в певний історичний період розвитку тієї чи іншої мови, про тип мислення спільноти – носія мови, її цінності, ставлення до суспільних подій тощо [4].

Мета статті – проаналізувати тексти, в яких використовують написання слів *росія, путін* (з малої літери); дослідити, як представлена правописна норма щодо уживання великої і малої літер в антропонімах і топонімах у попередніх українських орфографічних кодексах; з'ясувати семантичну структуру лексем *росія, путін* в аналізованих контекстах.

Структура правописного стандарту української мови передбачає історично сформовані, уніфіковані правила передачі літерами фонемного складу слів, написання адаптованих на ґрунті

української мови іншомовних слів, написання слів разом, окремо, через дефіс, способи переносу слів з одного рядка в інший, уживання апострофа та інших нелітерних знаків, графічні скорочення слів, а також уживання великої і малої літери в словах. Центральним поняттям правописної системи є орфограма, під якою розуміють написання слова, яке вибирають із кількох можливих і кодифікують, тобто ідеться про встановлену мовну норму [7, с. 86].

Українську орфографію вибудовано найперше на фонематичній та морфологічній засадах, певну роль виконують також традиційний і семантико-диференційний принципи. Останній лежить в основі розрізнення за допомогою неоднакового написання власних і загальних назв. За допомогою великої букви виділяємо слова, що позначають оніми – індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів. Малу літеру використовуємо для апелятивів – узагальненого найменування ряду однорідних предметів, що належать до класу подібних до певного.

Сучасне написання слів із великої і малої літери регулюють норми, викладені в новій редакції Українського правопису (УП) [11], який, зокрема, у параграфі 49 проголошує, що з великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська. Винятки становлять ті імена та прізвища людей, які перейшли в розряд апелятивів, їхнім маркером на письмі є саме мала літера: *меценат, ментор, дизель* тощо. Чинним правописом передбачено також відтворення на письмі власних імен людей, до яких ми відчуваємо сильні негативні почуття, з малої літери: «Якщо ж прізвища (імена) вжито зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азефи, квіслінги*» [11, с. 75]. Звернімо увагу, що мовна норма не встановлює жодних граматичних параметрів таких власних назв, зокрема йдеться про категорію числа, але всі приклади подано в множині.

Якщо мовна норма допускає написання власних назв людей з малої літери за визначених умов, то вимога до відтворення на письмі географічних та адміністративно-територіальних назв – інваріантна, тобто використовуємо лише велику літеру. У параграфі 50 Українського правопису-2019 зазначено, що з великої букви пишемо географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників), крім службових слів і родових назв. Примітки до пунктів 5 і 6 параграфу 50 УП говорять, що географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви, наприклад, *Версаль* у значенні «Версальський мир», а також неофіційні й образні назви держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо пишемо з великої букви.

Огляд передніх правописних кодексів української мови переконує, що суттєвих відмінностей у розумінні написання власних географічних назв та назв людей немає. Розглянемо деякі з них, зокрема ті, що для нас зараз досяжні, бо через воєнні дії в Україні й вимушену еміграцію маємо обмежений доступ до джерел.

«Руска граматика» Степана Смалья-Стоцького та Федора Гартнера, що побачила світ 1893 року, а потім перевидавалася в 1907, 1914, 1928 роках містить розділ, присвячений написанню великих і малих літер. У параграфі 49 четвертого розділу автори наголошують, що «в іменах власних, що ними називаємо особи (людей, богів, духів, звірята і все, що собі уособляємо), товариства, держави, народи, краї, міста, села і всякі місцевості і їх мешканців, ріки і потоки, гори, озера і моря» [3, с. 115].

«Руска правопись зі словарцем» (1904 р.) у розділі V також окреслює групи слів, які пишемо з великої та малої літер. Параграф 45 цього розділу встановлює, що «всі імена власні т. є. назви осіб (людей, богів, святих духів ітд.), монаших зборів, народів, держав, країв, міст, сіл і їх мешканців; імена власні давані звірятам; назви улиць, рік, гір, озер, морий, гербів, свят, тіл небесних ітд...» [3, с. 136–137].

Правописні правила, прийняті Науковим товариством ім. Шевченка у Львові, що вийшли друком 1922 року, теж регулюють уживання великої і малої літер у словах: «всі імена власні осіб, всякі божества (християнські і прганські), назви свят, постів, народів, частин світа, держав, країв...» [3, с. 332–333].

Друге видання, виправлене і доповнене, Українського правопису 1960 року докладно формулює норми вживання великої і малої літер. Параграф 27 розділу «Вживання великої букви (літери)» визначає групи слів, які пишемо із заголовної літери. До них належать індивідуальні імена, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська. Цей розділ містить примітки 3 і 4, де

зауважено, що імена і прізвища людей, які перетворилися у загальні назви людей і предметів, пишуть з малої букви: *донжуан, зоїл, ловелас, дизель, форд, френч*; так само пишуть загальні від власних: *дарвінізм*. Якщо ж прізвища людей лиш уживаються із загальним значенням, але не перетворилися у загальні назви, то їх пишуть з великої букви (9, с. 54). Індивідуальні назви людей, вжиті з презирливим значенням, пишемо з малої букви: *квіслінги, азефи, фріци* (9, с. 55).

Для того щоб передати правильно на письмі географічні назви, Український правопис-1960 встановлює такі правила і зауваги. Насамперед індивідуальні астрономічні, географічні та топографічні назви пишуть з великої букви, зокрема назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць. Географічні назви, вжиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви. Неофіційні назви держав та образні назви географічних об'єктів пишуть теж з великих букв. Тут же сформульовано і норму, що у спеціальному стилістичному вживанні пишуть із великих букв і загальні назви, наприклад: *Батьківщина, Червона Столиця* (9, с. 56–58).

Довідник з українського правопису 1973 року, окреслюючи норми написання антропонімів, розтлумачує, що з великої літери пишуть індивідуальні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська. Тут також зауважено, що з малої літери пишуть імена і прізвища людей, які втратили значення власних назв і стали загальними назвами людей і предметів. А індивідуальні імена, уживані в загальному значенні, з великої літери пишуть тоді, коли вони ще не перетворилися в загальні назви, тобто не втратили свого індивідуального значення: *Нові появляються вчені наші з різних галузей науки й техніки – нові Мічуріни і Ціолковські* (Тичина) [2, с. 80]. Норми про написання загальних назв із великої літери зі спеціальним стилістичним значенням довідник не містить.

Щодо географічних та топографічних власних назв вимога одна – писати з великої літери. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої літери [2, с. 82–83].

Український правопис, виданий у 2000 році, у розділі «Вживання великої літери (букви)» пояснює написання великої літери у власних назвах: з великої літери слід писати індивідуальні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська. Прізвища людей, уживані в загальному значенні, але які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишуть з великої літери. Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишуть з малої літери: *квіслінги* [10, с. 48].

Географічні й топографічні власні назви, відповідно до УП-2000, незалежно від кількості їхніх складників, треба писати з великої літери, крім службових слів і родових означень. Географічні назви, вжиті в переносному значенні, зберігають написання з великої літери [10, с. 50–51].

Отже, проаналізувавши доступні нам українські правописні кодекси XIX–XXI століть, маємо можливість узагальнити вимоги, які висували і висувають до написання антропонімів та топонімів в українській мові: 1) антропонім у прямій номінативній функції завжди пишуть із великої літери; 2) власні назви людей, зокрема прізвища або імена, що набувають переносного значення і переходять у розряд апелятивів, відтворюють на письмі за допомогою малої літери; 3) якщо прізвища чи імена людей тільки вживають із загальним значенням, а самі вони не перейшли в розряд загальних назв, то їх пишуть із великої літери; 4) індивідуальні назви людей, ужиті з презирливим, зневажливим значенням, пишуть із малої літери;

5) спеціальне стилістичне навантаження дозволяє загальні назви писати з великої букви;

б) топоніми в прямому й переносному значенні прийнято писати з великої літери.

Ставлення мовців до російської навали, до країни-агресора, до очільника ворожої держави відбилося не тільки на лексичному, словотвірному, граматичному рівнях, а й на правописних нормах. Спочатку в різних соціальних мережах, а потім і в масових медіа топонім *Росія* та антропонім *Путін* українці почали відтворювати на письмі з малої літери, висловлюючи свою зневагу до денотата кожної з лексем.

Відомий український перекладач із французької, журналіст, письменник Тарас Марусик на своїй сторінці у мережі Фейсбук повідомляє новину: *Головний тренер збірної України Олександр Петраков у коментарі італійському виданню Corriere Dello Sport: «Це нелюди – не можу*

називати їх інакше – прийшли на нашу землю, вбивають наших дітей та жінок, твалтують. Не знають жалості. Масово підтримують свого президента путіна – напишіть, будь ласка, з маленької літери – аплодують йому». Видання «Закарпаття онлайн» публікує матеріал під назвою «В Ужгороді провели в останню путь полеглого у війні з росією Євгена Лабу (ФОТО)», а часопис «VOGUE» друкує такий текст: *В дописі SCUM в Інстаграм, зокрема, зазначається, що мета перформансу – засудити сексуальне насильство та тортури, яким піддаються українки в умовах війни. Це продовження естетики протестувального руху проти злочинів, скоєних російськими солдатами, що був започаткований естонськими активістами перед амбасадю росії.*

Видання «Український тиждень» на своїх шпальтах у редакційних матеріалах користується усталеною правописною нормою: *«Так, абсолютна більшість українців – 91% – сьогодні не вважають, що ми з росіянами один народ, 76% підтримують дерусифікацію топонімічного ландшафту і 64% впевнені, що дружніх стосунків із Росією не буде вже ніколи...»*. А ось фрагмент усного мовлення міського голови Харкова Ігоря Терехова, відтворений тижневиком: *«У чому винен Пушкін, що народився Путін?»*. Однак в авторських матеріалах часопису, а особливо на його Телеграм-платформі написання досліджуваних онімів із маленької літери є постійним: *«Крім того що Дипломований Йолоп [йдеться про путіна – перекл.] знову виступив на ТБ зі своїми (дедалі неприємнішим) белькотанням...», «Саме війна президента путіна, яку він розпочав за власним вибором, загострює глобальну продовольчу кризу...», «російське МЗС викликало главу Представництва ЄС у москві Маркуса Едерера, щоб заявити рішучий протест...»*. Звернімо увагу, що прикметник *російський* на початку речення пишуть з малої літери також. Так само пишуть інші географічні назви, пов'язані з країною-агресором, зокрема *москва*. Назву-аббревіатуру держави, що розпочала неспровоковану війну проти України, теж подають малими літерами: *«Таким чином Штати відповідають на заяви рф щодо відповідальності Заходу та України за можливу продовольчу кризу у світі...»*.

Зауважимо, що в наведених контекстах, як і в інших, що ми аналізували, власні назви *росія*, *путін* ужито в їх прямому значенні, тобто вони не втрачають індивідуальної закріпленості за певним географічним об'єктом та певною особою. Переходу в розряд загальних назв, які на письмі відтворюємо малими літерами, не відбулося, а отже, досліджувані лексеми виконують свою пряму номінативну функцію: перша називає державу, розташовану в Східній Європі та Північній Азії, а друга – її очільника, але при цьому автори текстів пишуть їх з малих літери. Отож про явище омонімії у цих власних назвах говорити не доводиться, а ось про нову конотативну інформацію у семантичній структурі цих і подібних онімів, написаних із малої букви, можна стверджувати напевно.

До слова, запровадження нової орфографічної практики прокоментували посадові особи Міністерства культури і спорту України, які схвалили нове «неформальне» правило правопису: назву країни *росія* відтепер можна писати з маленької літери. Слова *путін* і *кремль* теж підпадають під це правило. Мовознавець та педагог Олександр Авраменко пояснює, що в українській мові, справді, є правило, яке дозволяє писати власні імена, ужиті зневажливо, з маленької літери [1], а професор Євгенія Карпіловська у своїй публічній лекції «Українська мова у вирі суспільних подій кінця ХХ – поч. ХХІ ст.» із серії «Мовознавча комісія. НТШ 150 років. Золота колекція» [4] окреслює таке написання як зразок експресивно-оцінного правопису і вважає одним із ресурсів сучасного українського мовомислення.

Натомість професор Павло Гриценко заперечує проти того, щоб пов'язувати таке написання із правописною нормою української мови. На його думку, ці зразки графодеривації є лише тенденцією – короткостроковою чи довгостроковою, що не має жодного стосунку до правописного кодексу. З таким твердженням нам важко погодитися, бо, як показує аналіз українських правописних кодексів ХІХ–ХХІ століть, норма, що «легалізує» експресивно-оцінне написання антропонімів зі зневажливим значенням із малої літери, і, навпаки, апелював із піднесеною конотацією – з великої букви, уже представлена в правописах 1960, 2000, 2019 років.

На наш погляд, написання *росія*, *путін*, а також поширення такого типу відтворення на письмі інших онімів, зокрема *кремль*, *москва*, *білорусь*, *лавров* тощо засвідчують тенденцію до виникнення нової норми і розширення вже чинної. Маємо на увазі те, що дотепер літературна

норма написання топографічних назв була безваріантною, тобто мали вживати тільки велику літеру. Однак під дією кодифікованого правила про експресивно-оцінне написання антропонімів, спостерігаємо в мовній практиці поширення його і на топоніми, а отже, появу варіантного написання певних географічних назв. Крім того, маємо тенденцію писати власні імена людей, до яких мовці відчують сильну зневагу, з маленької літери, не змінюючи їх граматичної категорії числа, тобто не переводячи у множину, як *Азеф* – *азефи*. Поява варіантів у написанні онімів – це подальша розбудова стилістичної системи літературної української мови. Насамкінець скажемо, що варіантність мовної норми є ознакою її динамічності й рухливості, на яких ґрунтується пошук релевантних засобів мовного вираження, якого прагнуть носії мови в певний історичний проміжок.

Підсумовуючи все сказане вище, доходимо до висновку, що поширеність написання онімів *росія*, *путін* тощо з малої літери, загальне визнання такої орфографічної практики носіями мови засвідчує тенденцією до появи нових норм щодо написання слів такого типу, що сприятиме розширенню стилістичних можливостей української літературної мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Данильчук Д. Війна, що змінила мову: росія з малої літери, легітимізація матюків. Читомо – Культурно-видавничий проект 2010–2022. Режим доступу: <https://chytomo.com/https://chytomo.com/chomu-vsi-pyshut-rosiia-z-malenkoi-a-matiuky-staly-normoiu-u-zmi-sposterezhennia-linhvista/>
2. Довідник з українського правопису. К.: Радянська школа. 1973. 304 с.
3. Історія українського правопису XVI–XX століть. Хрестоматія. К.: Наукова думка. 2004. 584 с.
4. Карпіловська Є. Українська мова у вирі суспільних подій кінця XX – початку XXI ст. Мовознавча комісія. НТШ 150 років. <https://youtu.be/686bziSGHmc?fbclid=IwAR2c7waQVBHwehwA8VYwnwbWJBtY6hdxUqUTsNAaAW3tOwhU8gISi6FNw>
5. Кійко С. В. Омонімії антропонімів й апелятивів у сучасній німецькій мові. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 16 (227). Ч. II. С. 11–16.
6. Правопис війни: путін, лавров і росія – <https://osvitanova.com.ua/posts/5345-pravopys-viiny-putin-lavrov-i-rosiia> OsvitaNova, 2022 – Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/>
7. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища школа. 2002. 439 с.
8. Українська мова. Ч. 1. / За ред. П. С. Думка. К.: Вища школа. 1988. 382 с.
9. Український правопис. Видання друге, виправлене і доповнене. К.: Вид-во Академії наук Української РСР. 1960. 272 с.
10. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. К.: Наукова думка. 2000. 240 с.
11. Український правопис. К.: Наукова думка. 2019. 393 с.